

Анастасија КОКЕРИЋ*

ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЗНА СВОЈЕ ПОРЕКЛО

Апстракт

Право детета да зна своје порекло представља важан корак у формирању личног идентитета. Право детета да зна своје порекло једно је од основних људских права, а први пут је прокламовано у Конвенцији УН о правима детета из 1989. године. У овом раду ауторка анализира правни оквир који регулише ово право, са посебним освртом на Конвенцију УН о правима детета и важећим прописима у законодавству Републике Србије. Посебна пажња у раду посвећена је сложеним правним и етичким изазовима у остваривању права детета да зна своје порекло, у контексту усвојења, поступака биомедицински потпомогнуте оплодње и анонимног порођаја. Циљ рада је да истакне значај права детета да зна сопствено порекло и предложи могуће моделе за уравнотежење овог права са другим, често супротстављеним интересима.

Кључне речи: порекло детета, биомедицински потпомогнута оплодња, усвојење, анонимни порођај.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Идентитет једног лица представља потврду његовог постојања, начин на који лице постаје примећено и препознатљиво у друштву, а значајан елемент препознатљивости је и то што се може одредити пут према биолошким прецима. Право детета да зна своје биолошко порекло саставни је део права на очување сопственог идентитета. Идентитет детета настаје из аутентичних карактеристика личности сваког детета, у које спадају национално порекло, вероисповест и културолошке вредности које дете усваја (Драшкић, 2020, 159.).

Право детета да зна своје порекло први пут је изричито прокламовано у Конвенцији УН о правима детета из 1989. године. Наиме, Конвенција у чл. 7 прописује да дете одмах по рођењу има право на регистрацију, право на име, старање,

* Сарадник у настави, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, Република Србија, anastasija.kokeric@pr.ac.rs, ORCID: 0009-0004-1686-9154.

држављанство, и ако је то могуће право да зна ко су му родитељи и право на њихово старање. Такође, чл. 8 државе уговорнице се обавезују да поштују право детета на очување идентитета, укључујући држављанство, име и породичне везе, а уколико је дете нелегално лишено појединих или свих елемената идентитета, дужност држава потписница је да му пружи потребну помоћ и заштиту ради ефикаснијег враћања идентитета (Конвенција о правима детета, 1989, чл. 7, чл. 8.). Конвенција не дефинише појам „идентитета“, већ набраја елементе који су од суштинске важности за очување идентитета. Наведена листа елемената за очување идентитета није исцрпна, те постоје други аспекти који су од значаја за идентитет детета, као на пример, развој детета, његова раса, култура, језик, физички изглед, способности и склоности (Besson, 2007, 133-134). Иницијатива за признање права детета да зна своје порекло на међународном нивоу потекла је од стране Владе Аргентине.¹ Аргентина је настојала да спречи понављање догађаја који су се десили током Прљавог рата, између 1975. и 1983. године, када је стотине деце било отето. Током овог периода, велики број деце која су рођена у тајним заточеничким центрима или војним болницама, незаконито је одузето од својих мајки при рођењу и предато војним или полицијским паровима који су их одгајали као своју децу. Захваљујући организацији Баке са Пазе де Мајо (Abuelas de Plaza de Mayo), основане 1977. године од стране баки нестале деце, многа деца су пронађена, идентификована и враћена својим родитељима. Сходно томе, Аргентина се залагала са успостављање механизма у међународном праву који би спречио отмице деце и обавезао државе да заштите право детета да зна своје порекло (Van Bueren, 1995, 119.).

Поред Конвенције УН о правима детета, и други међународни документи признају детету право да зна своје порекло. Конвенција о заштити деце и сарадњи у области међудржавног усвојења из 1993. године, прописује да су надлежни органи државе потписнице у обавези да чувају прибављене податке о пореклу детета, посебно оне које се односе на идентитет његових родитеља и здравственом стању (чл.

¹ Осим Аргентине, важан корак за признање права детета да зна своје порекло учинио је Савезни уставни суд Немачке, у јануару 1989. године. Према раније важећем немачком Грађанском закону, дете је могло оспоравати брачно очинство у року од две године од стицања пунолетства, само у случају: ако је муж мајке умро или је проглашен за умрлог, ако је брак разведен или поништен, ако је мајка склопила нови брак са природним оцем детета, ако је оспоравање морално оправдано због нечасног или неморалног начина живота или озбиљног пропуста мужа према детету и ако је оспоравање морално оправдано због тешке наследне болести. Наиме, у поступку који је вођен за процену уставности ових одредби, Савезни уставни суд Немачке, прогласио је одредбе неуставним, оцењујући да у великој мери ограничавају право детета да зна сопствено порекло. Према томе, Савезни уставни суд Немачке заузео је став да је право детета да зна своје порекло саставни део општег права личности, и да је ово право гарантовано и Уставом Немачке. Сходно томе, према позитивном праву Немачке, очинство мужа мајке се може оспоравати у року од две године од дана сазнања чињенице да муж мајке није његов отац, без икаквих претходних услова (Драшкић, 2009, 40)

30, ст. 1). Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године признаје детету право на упис у матичну књигу рођених, право на име и право на држављанство (чл. 24, ст. 2. и 3.).

Европски суд за људска права поступао је у многим случајевима који се односе на право детета да зна своје порекло, међутим, важно је апострофирати да Европска конвенција о људским правима из 1950. године не гарантује експлицитно детету право да зна своје порекло, већ је ово право садржано у чл. 8 – право на поштовање приватног и породичног живота (Европска конвенција о људским правима, 1950, чл. 8).

Право детета да зна своје биолошко порекло значајно је због медицинских, психолошких и правних интереса. Право детета на сазнање порекла из медицинских интереса важно је због заснивања породице, односно због евентуалних генетских недостатака које може носити будуће дете. Поред тога, важност медицинског интереса огледа се у могућности прилагођавања начина живота потенцијалним болестима које су већ присутне у одређеној породици, што може допринети спречавању настанка болести или њеном каснијем испољавању у блажем облику. Такође, информације о болести и резултатима лечења могу бити од користи лекарима. Психолошки интерес манифестује се кроз жељу и потребу за сазнањем порекла, а најснажнији је у периоду пубертета, приликом формирања идентитета. Правни интерес рефлектује се кроз право на издржавање и право на наслеђивање детета у односу на родитеље и остале крвне сроднике (Ковачек Станић, 2004, 149).

Последњих деценија, право детета да зна своје порекло условљено је различитим животним околностима, које су резултат промена културних вредности и развоја науке. У савременом добу, еволуција репродуктивне медицине, правно признање истополних заједница и институт усвојења, изазивају промену традиционалног поимања родитељства. Напредак биомедицине и трансформација породице доводе до разноврсних ситуација, као што су сурогат материнство, оплодња уз помоћ дарованих репродуктивних ћелија и донације ембриона, које стварају несклад између биолошке основе порекла и правног родитељства.

2. ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЗНА СВОЈЕ ПОРЕКЛО У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ратификацијом Конвенције УН о правима детета 1990. године и њених протокола² Република Србија се обавезала да ће поштовати права зајемчена

² Права детета у међународном систему заштите побољшана су усвајањем Факултативног протокола о продаји деце, дејој проституцији и дејој порнографији и Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима, које је РС ратификовала. Наша земља потписала је и трећи Факултативни протокол о комуникацијским процедурама, али га још увек

Конвенцијом о правима детета и предузимати потребне мере за остваривање и заштиту права детета. Према Уставу РС потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права део су унутрашњег правног поретка, и не смеју бити у супротности са уставом, законима и другим општим актима (Кокерић, 2024, 123). У национални правни систем концепт права детета уводи се усвајањем Устава РС 2006. године, којим се по први пут имплементирају одредбе о правима детета. Устав РС прописује да свако дете има право да зна своје порекло, као и право да очува свој идентитет (чл. 64, ст. 2).

У области заштите права детета од кључног значаја је и Породични закон РС – ПЗ из 2005. године, који гарантује детету читав корпус права. Наиме, ПЗ признаје детету, без обзира на узраст, право да зна ко су му родитељи, а дете које је навршило петнаест година живота и које је способно за расуђивање може извршити увид у матичну књигу рођених и другу документацију која се односи на његово порекло (чл. 59). Порекло детета од мајке утврђује се на основу биолошке чињенице рађања, те се жена која је родила дете сматра мајком детета (ПЗ, 2005, чл. 42). У домаћем законодавству брачно очинство утврђује се на основу правне претпоставке *pater is est quem nuptiae demonstrat* – отац је онај на кога указује брак, односно отац детета је муж мајке (Ковачек Станић, 2011, 202). На основу ове претпоставке, оцем детета рођеног у браку, као и у року од 300 дана од дана престанка брака смрћу мужа мајке, под условом да мајка у том року није склопила нови брак, сматра се муж мајке (ПЗ, 2005, чл. 45, ст. 1. и 2.). Ова правна претпоставка неће важити ако је брак престао разводом или поништајем, а дете је рођено након престанка брака. У случају да је мајка склопила нови брак, а дете је рођено у том браку, оцем детета ће се сматрати муж мајке детета из тог брака (Ковачек Станић, 2011, 202). Када је дете рођено ван брака, не постоји никаква правна претпоставка помоћу које би се могло утврдити порекло детета у односу на његовог оца, већ се оно утврђује у сваком конкретном случају, признањем или судском одлуком (Јовић Прлаиновић, 2021, 50).³

није ратификовала јер је потребно да се претходно изврше одређене измене у унутрашњем законодавству.

³ Признање очинства представља једнострану изјаву воље мушкарца који себе сматра оцем ванбрачног детета, а која се даје на начин и у поступку предвиђеним законом. С обзиром да је признање очинства једностран правни посао, изјава се сматра истинитом, тако да се не спроводи доказни поступак који би имао за циљ да утврди да ли је лице које је признало очинство стварни биолошки отац детета (Драшкић, 2019, 199). Да би признање очинства било пуноважно, неопходно је да буде испуњено неколико услова, и то: мушкарац може признати очинство уколико је навршио 16 година живота и способан је за расуђивање, очинство се може признати само ако је дете живо у тренутку признања, са признањем очинства се морају сагласити мајка детета и дете ако су навршили 16 година живота и способни су за расуђивање, а у случају да сагласност не могу дати ни мајка ни дете, сагласност за признање очинства даје старатељ детета уз претходну сагласност органа старатељства. Изјава о признању очинства може бити дата пред матичарем, органом старатељства, судом, јавним бележником, као и у тестаменту. Изјава о признању очинства и изјава о сагласности са признатим очинством се не

Конвенција УН о правима детета признаје детету право да зна ко су му родитељи, али само уколико је то могуће. Стога, право детета на сазнање порекла може бити ограничено због објективне немогућности идентификације родитеља (нпр. дете је нађено без икаквих назнака о његовом пореклу, мајка не зна ко је отац детета или се користила правом на анонимни порођај и др.), одређене природне препреке (нпр. мајка не жели да открије идентитет оца детета), или постојања законске забране утврђивања порекла (нпр. забрана приступа информацијама о биолошким родитељима усвојене деце или деце рођене уз биомедицинску помоћ, забрана због заштите биолошке мајке од екстремних форми друштвене осуде, постојање законских рокова за тужбе о утврђивању или оспоравању материнства и очинства, итд.) (Драшкић, 2019, 253). Да наведене препреке не би утицале у великој мери на право детета да сазна своје порекло, ПЗ предвиђа да дете може поднети тужбу за утврђивање/оспоравање материнства и очинства без обзира на рок (чл. 249-252). У матернитетским и патернитетским парницама у првом степену надлежан је Виши суд, а у другом степену Апелациони суд, док по ревизији, која је у поступцима у вези са породичним односима увек дозвољена, одлучује Врховни суд (Закон о уређењу судова, 2008, чл. 25, ст. 1, т. 7, чл. 26, чл. 32). Матернитетске и патернитетске парнице покрећу се тужбом, на коју имају право активно легитимисана лица у зависности од тога о којој тужби је реч (ПЗ, 2005, чл. 248).⁴ Тужба за утврђивање или оспоравање материнства и очинства подноси се пред судом опште месне надлежности (суд на чијем подручју тужени има пребивалиште или боравиште), међутим, дете може поднети тужбу пред судом на чијем подручју оно има пребивалиште, односно боравиште (Закон о парничном поступку, 2011, чл. 50, ст. 1). Поступак у вези са породичним односима је хитан ако се односи на дете и родитеља који врши родитељско право. У матернитетским и патернитетским споровима јавност је искључена, а проширена је примена истражног начела (ПЗ, 2005, 204-206). У споровима ради утврђивања/оспоравања материнства и очинства, не може се изрећи пресуда због пропуштања, нити пресуда на основу признања или одрицања.⁵ Такође,

могу опозвати (ПЗ, 2005, чл. 46-52). Када порекло ванбрачног детета није утврђено признањем, односно уколико признање мушкарца који себе сматра оцем детета није пуноважно због несагласности мајке или детета, ако је други мушкарац признао очинство, ванбрачно очинство се утврђује у судском поступку (Цвејић Јанчић, 2009, 280-281),

⁴ Вид. чл. 249-253. ПЗ.

⁵ У нашој судској пракси постоји неколико ситуација када је суд у поступцима утврђивања и оспоравања очинства донео пресуду на основу признања туженог, иако је то изричито забрањено законом. Наиме, пресудом Првог општинског суда у Београду XXIV П. бр. 4741/05 од 18. новембра 2005. године усвојен је тужбени захтев малолетног тужиоца Р. Ч. рођеног 30. августа 2002. године у Београду и утврђено је да тужени Д. Ч. није природни отац малолетног тужиоца. У образложењу суд је навео да је малолетни тужилац преко свог законског заступника, мајке Јб. Ч., навео у тужби да је брак његових родитеља закључен 3. новембра 1984. године те да је у том браку рођено двоје деце. Заједнички живот супружника престао је 14. августа 2001. године, када је мајка и законска заступница малолетног тужиоца засновала

странке не могу да закључе судско поравнање. Након покретања поступка за утврђивање/оспоревање материнства и очинства, дужност суда је да спроведе доказни поступак. Током утврђивања порекла детета, изузев уобичајених доказних средстава, примењује се и медицинско вештачење када треба утврдити чињенице које не спадају у опсег правничке струке. У зависности од сваког конкретног случаја медицинско вештачење обухвата крвну анализу, антрополошко вештачење, ХЛА метод, вештачење путем ДНК маркера и др. У нашој породичноправној теорији преовладава став да вештачење ДНК отиска представља најпоузданију методу за утврђивање материнства и очинства, те умањује потребу извођења других доказа. Важно је истакнути да не постоји обавеза лица које учествује у поступку као странка да дозволи да се на његовом телу обављају наведена испитивања, чак ни када је таква интервенција безопасна по здравље. Према томе, основна карактеристика домаћег законодавства огледа се у непостојању мера којима се може утицати на лице чије се материнство или очинство утврђује да поступи по налогу суда и подвргне се медицинском вештачењу, као и у изостанку последица за такво понашање. Одбијање странке да се подвргне медицинском вештачењу, суд цени слободно и у вези са осталим доказима, као и на основу резултата целокупног поступка приликом извођења закључака о томе које чињенице ће узети као доказане и који су разлози таквог држања странака приликом утврђивања спорних чињеница. У оваквим ситуацијама, домаћа судска пракса фаворизује примену правила о терету доказивања, водећи рачуна о поштовању права на суђење у разумном року, промовишући идеју да у овим споровима предност треба дати праву детета да зна своје порекло. Право детета да зна истину о свом пореклу је у уској вези са правом на идентитет, те је потребно редиговање материјалних и процесних одредаба како би се успоставила равнотежа између права на сазнање порекла и права странке да се не подвргне медицинском вештачењу (Јовић Прлаиновић, 2021, 47-61).⁶

Право детета да сазна своје порекло може бити спорно у случају усвојења. Према нашем праву, усвојено дете које је навршило петнаест година живота и способно је за расуђивање има право увида у матичну књигу рођених и другу

ванбрачну заједницу са М. Г., у којој је рођен и малолетни тужилац. У поднеску од 27. октобра 2005. године, тужени је у свему потврдио наводе малолетног тужиоца да тужени није његов биолошки отац, већ да је малолетни тужилац рођен у ванбрачној заједници мајке и законске заступнице тужиоца са М. Г. Доказни поступак суда обављен је само увидом у матичну књигу рођених. Суд наводи: „На основу свега наведеног, суд је утврдио да је тужбени захтев тужиоца основан и да тужени није природни отац детета, што је сам потврдио...“. Више о томе (Драшкић, 2007, 120-135).

⁶ Видети: *Case of Jevremovic v. Serbia*, представка бр. 3150/05, одлука донета 17. јула 2007; *Case of Boljevic v. Serbia*, представка бр. 47443/14, одлука донета 16. септембра 2020.

документацију која се односи на његово порекло.⁷ Ово право, усвојено дете може остварити само под претпоставком да су му усвојитељи ту истину саопштили. Усвојитељи немају обавезу да саопште истину детету, већ им службено лице органа старатељства током поступка заснивања усвојења то препоручује, што право детета неретко чини илузорним (Поњавић&Палачковић, 2017, 36-37). Међутим, дешава се да дете у многим случајевима зна истину, будући да је за заснивање пуноважног усвојења потребна сагласност са усвојењем детета које је навршило десет година живота и које је способно за расуђивањем (ПЗ, 2005, чл. 98). Уколико је дете усвојено, а да претходно није утврђено његово порекло, онда дете засигурно не може сазнати ко су му биолошки родитељи (Поњавић&Палачковић, 2017, 37). Треба апострофирати да приликом заснивања усвојења не долази до потпуног брисања података о биолошким родитељима детета из матичне књиге рођених, како то поједини правни писци наводе. Заправо, у матичној књизи рођених, ранији упис усвојеног детета поништава се тако што се прецртава двома унакрсним линијама, а у пољу за накнадне уписе уписују се број и датум доношења решења органа старатељства којим је засновано усвојење, као и текући број и година новог уписа (Драшкић, 2009, 46). Пре увида у матичну књигу рођених, матичар је дужан да упутити дете на психосоцијално саветовање у орган старатељства, породично саветовалиште или другу установу за посредовање у породичним односима (ПЗ, 2005, чл. 326, ст. 3).

3. ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЗНА СВОЈЕ ПОРЕКЛО У СЛУЧАЈУ БИМЕДИЦИНСКИ ПОТПОМОГНУТЕ ОПЛОДЊЕ

Поступци биомедицински потпомогнуте оплодње (БМПО) примењују се ради задовољења природне жеље људи за потомством, у ситуацијама када оплодна моћ лица која желе да постану родитељи не постоји или је прилично умањена. Примарни циљ поступака БМПО је пружање помоћи неплодним паровима да добију здраво, биолошки сродно потомство (Јовић Прлаиновић, 2017, 61, 113). Међутим, осим из разлога неплодности, у многим случајевима право на рађање се не може остварити зато што особа нема партнера, или има партнера истог пола, или је прошла поступак прилагођавања пола који је резултирао неплодношћу, а плодност није очувана доступним медицинским техникама (Симић, 2020, 264). Појам зачећа уз биомедицински потпомогнуту оплодњу обухвата разноврсне репродуктивне технологије телесног (*in vivo*) или вантелесног зачећа (*in vitro*). У ситуацијама када се не могу користити репродуктивне ћелије једног од супружника или ванбрачног партнера, када су други поступци БМПО били неуспешни или ради спречавања

⁷ Термин друга документација подразумева решење органа старатељства о новом упису о његовом рођењу, списе органа старатељства који је водио поступак заснивања усвојења, Јединствени лични регистар усвојења, и др. (Бабић, 2014, 204).

преношења тешке наследне болести на дете, у поступцима БМПО могу се употребити дароване репродуктивне ћелије. Уколико се за поступак користе оплодне ћелије трећег лица –донора (донација јајне ћелије, семене течности или донација ембриона), долази до несклада између биолошке основе порекла и правног родитељства (Јовић Прлаиновић, 2017, 91).

Када је реч о БМПО, наше породично законодавство прописује да је мајка детета зачетог уз помоћ биомедицине жена која га је родила. Уколико је дете зачето дарованом јајном ћелијом, материнство жене која је даровала јајну ћелију се не може утврђивати. Оцем детета које је зачето уз биомедицинску помоћ сматра се муж мајке, односно ванбрачни партнер мајке, под условом да је дао писмену сагласност за поступак биомедицински потпомогнутог зачећа, и очинство мужа/ванбрачног партнера мајке се не може оспоравати. У случају да је дете зачето уз биомедицинску помоћ дарованим семеним ћелијама, не може се утврђивати очинство мушкарца који је даровао семене ћелије (ПЗ, 2005, 57-58). Право на оспоравање очинства има муж/ванбрачни партнер мајке само уколико дете није зачето поступком БМПО. Према томе, нико осим мужа/ванбрачног партнера мајке нема право да оспорава очинство детета зачетог биомедицинским оплођењем мајке, но, са друге стране, муж/ванбрачни партнер мајке неће се ни сматрати оцем детета ако није испуњена и допунска претпоставка да он за овај начин оплођења није дао свој писмени пристанак (Драшкић, 2009, 217).

Поступци БМПО примењују се врло успешно дуги низ година, међутим, оно што и данас изазива велике полемике је питање анонимности донора. Проблем је у томе што ниједно решење не може у потпуности да задовољи интересе свих лица чија се права овде доводе у питање. У упоредном праву доминира став да идентитет донора репродуктивних ћелија треба да остане анониман реципијентима, али и да сами донори не би требали да знају идентитет пара који користи њихов материјал. Овакав став темељи се на чињеници да се између донора и детета рођеног на овај начин не успоставља никаква веза, ни биолошка, а ни правна. Такође, постоји бојазан да ће откривање идентитета донора изазвати опадање броја потенцијалних донора, који су претежно вођени алтруистичким ставом, без намере да остварују контакт са децом рођеном уз помоћ њихових оплодних ћелија (Самарџић, 2012, 169). Но, у последњих неколико година уочава се потреба за мењањем оваквог става. Прва земља која је напустила принцип анонимности донора је Шведска, прописујући да дете, уколико је довољно зрело, има право на приступ подацима о донору (*Lag om insemination*, 1984, чл. 4).⁸ Принцип неанонимности донора даје превагу праву детета да зна своје биолошко порекло у односу на право на поштовање приватности донора.

⁸ Након Шведске, велики број земаља је напустио принцип анонимности донора, и то: Аустрија (1992, Швајцарска (2001), Холандија (2004), Велика Британија (2005), Финска (2007), Немачка (2018) и Ирска (2020) (Младеновић, 2023, 102).

Друга група држава заступа становиште да дете има право да сазна одређене информације о донору, али не и његов идентитет. То су подаци о образовању, социјалном статусу, физичким карактеристикама, интересовањима и здравственој историји донора (Младеновић, 2023, 103). У праву РС, дете које је зачето уз помоћ биомедицине, репродуктивним ћелијама донора, са навршених петнаест година живота и које је способно за расуђивање, може само из медицинских разлога захтевати од Управе за биомедицину податке из Државног регистра који се односе на донора репродуктивних ћелија. Подаци се не односе на личност даваоца репродуктивних ћелија, већ само на податке који су од медицинског значаја за дете, његовог будућег супружника или ванбрачног партнера, као и за њихово потомство. Законски заступник, односно старатељ детета уз одобрење органа старатељства, може од Управе за биомедицину тражити увид у наведене податке када за то постоје оправдани медицински разлози, али само на основу дозволе надлежног суда у ванпарничном поступку. Такође, здравствени радник који лечи дете зачето поступком БМПО може из медицинских разлога тражити увид у Државни регистар који води Управа за биомедицину, како би се отклонио ризик по здравље детета (Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи, 2017, чл. 57).

4. ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЗНА СВОЈЕ ПОРЕКЛО VS. ПРАВО НА АНОНИМНИ ПОРОЂАЈ

Право на анонимни порођај подразумева право жене да приликом пријема у здравствену установу због порођаја, затражи од те установе да чињеница о њеном пријему и идентитету остане сакривена, а након порођаја оставља дете служби за социјално старање (Драшкић, 2009, 48). Могућност права на анонимни порођај први пут је уведена у француски Грађански законик, 1993. године. У правној теорији постоје опречна мишљења у вези права на анонимни порођај, те док га поједини аутори оправдавају и сматрају корисним за мајку и дете, будући да се у великој мери избегавају абортуси, инфантициди и злостављања, други пак истичу да онемогућава право детета да зна своје порекло (Ковачек Станић, 2004, 150-151). Теоријска неслагања о прихватљивости овог института своје полазиште имају и у пракси Европског суда за људска права у случају *Odièvre v. France*.⁹ Комитет за права детета¹⁰ је у својим Закључним запажањима поводом иницијалног извештаја

⁹ Видети: *Case of Odièvre v. France*, представка бр. 42326/98, одлука донета 13. фебруара 2003.

¹⁰ Комитет за права детета је најзначајније уговорно тело које спроводи надзор над остваривањем права детета, засновано на Конвенцији о правима детета. Основни задатак Комитета за права детета огледа се у разматрању постигнутог напретка држава чланица о извршавању обавеза преузетих на основу Конвенције. Комитет се састоји од осамнаест стручњака високих моралних квалитета и компетентности у области права детета (Конвенција УН о правима детета, 1989, чл. 43, ст. 1. и 2.).

Француске истакао да остваривање права детета да зна своје порекло може бити осујећено у ситуацијама када мајка захтева да остане анонимна након порођаја, с обзиром да није у складу са основним принципима Конвенције УН о правима детета. Стога, Комитет за права детета препоручује државама уговорницама да размисле о уклањању захтева за пристанак биолошке мајке да открије свој идентитет, тамо где такви захтеви постоје. Да би ускладила своје законодавство са Конвенцијом УН о правима детета, Француска је увела одређене новине које омогућавају могућност откривања идентитета биолошких родитеља. Према томе, формирала је Национални савет за приступ информацијама и пореклу, који је задужен за прикупљање и чување података о личном пореклу, а делује и као посредник између оних који желе да остваре такав приступ и њихових биолошких родитеља. Када жена одлучи да се породи анонимно, најпре се обавештава о правним последицама које произлазе из овог поступка, као и о праву сваког лица да зна своје порекло. Затим, позива се да у запечаћеној коверти достави податке о свом идентитету, о свом и здрављу оца детета, пореклу детета и околностима зачећа. Уколико Национални савет прими захтев лица које жели да сазна податке о пореклу, ступиће у контакт са биолошком мајком и од ње захтевати да се изјасни да ли жели да открије идентитет или не. Међутим, и поред наведених измена у законодавству, право мајке на приватност односи превагу, с обзиром да се приступ подацима о пореклу не може схватити као право детета, већ искључиво као једна могућност (Младеновић, 2021, 452-453).

Право РС не признаје институт анонимног порођаја, док су решења у упоредном праву разноврсна. Наиме, у италијанском праву постоји установа „*culle per la vita* – колевка живота“, која је конципирана тако да не обавезује биолошке родитеље да региструју новорођенче, односно да дају податке о свом идентитету. У Немачкој, не постоји могућност да жена роди дете анонимно у болници, већ постоје социјални сервиси „*babyklappe* – кутија за бебе“ који представљају једини начин да мајка тајно остави дете на безбедно место (Јовић, 2009, 43). Поборници ставова о прихватљивости права на анонимни порођај сматрају да је ово право етички прихватљиво, јер је у одлучивању између заштите живота и заштите права на сазнање порекла, природно је да треба заштити право детета на живот и развој као највећу вредност. Насупрот овом гледишту, противници овог института истичу да је недопустиво да дете дође на свет без родитеља, те да недоумица којем праву треба дати предност треба бити разрешена у корист детета (Драшкић, 2009, 49).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Последњих деценија право детета да зна своје порекло све више се поставља као важан етички и правни изазов који је условљен различитим животним

ситуацијама. Право детета да зна своје порекло је од изузетне важности, будући да доприноси изградњи самопоуздања, личности и свести о припадности одређеној породици. Оно такође може имати дубоке психолошке и емоционалне импликације, јер дете које зна своје корене може лакше да разуме своје место у свету. Остваривање права детета да зна своје порекло постаје све сложеније у светлу савремених репродуктивних пракси. Напредак биомедицине, посебно у области асистиране репродукције, као што је оплодња уз помоћ дарованих репродуктивних ћелија и донација ембриона, доводи до нових моралних и правних дилема. Ови поступци БМПО стварају ситуације у којима биолошка основа порекла и правно родитељство могу бити у раскораку, што доводи до компликованих питања у вези са идентитетом детета и правом на информације о његовом пореклу. Како се све више људи одлучује за алтернативне облике родитељства, тако се јавља потреба за додатним регулисањем и заштитом права деце у овом аспекту. Питања као што су право детета да зна ко су му биолошки родитељи или право на приступ подацима о идентитету донора и медицинским подацима постају кључна у одређивању како ће друштво у будућности пружати подршку деци која се рађају изван традиционалних породица. Институт анонимног порођаја може бити средство заштите мајке, нарочито у осетљивим ситуацијама као што су нежељена трудноћа, сиромаштво, породично насиље или социјална стигма. Међутим, оно отвара озбиљна питања у погледу права детета да зна своје порекло. Из тог разлога, настоји се да се пронађе равнотежа између ова два права, тако што се омогућава чување података о пореклу мајке у затвореним досијесима, којима дете може приступити под одређеним условима.

ЛИТЕРАТУРА

- Besson, S. 2007. Enforcing the child's right to know her origins: contrasting approaches under the Convention on the Rights of the Child and the European Convention on Human Rights, *International Journal of Law, Policy and the Family*, 21, pp. 137-159;
- Бабић, И. 2014. *Коментар Породичног закона*, Београд, Службени гласник;
- Van Bueren, G. 1995. *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London;
- Драшкић, М. 2020. *Коментар Породичног закона*, Београд, Службени гласник;
- Драшкић, М. 2019. *Породично право и права детета*, Београд;
- Драшкић, М. 2009. Право детета на сазнање порекла, *Правни капацитет Србије за европске интеграције*, Београд, стр. 37-50;
- Драшкић, М. 2007. Оспоравање и утврђивање очинства пресудом на основу признања: незаконита пракса београдских судова, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, стр. 120-135.

Јовић Прлаиновић, О. 2021. Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама, *Страни правни живот*, Београд, стр. 47-61;

Јовић Прлаиновић, О. 2017. *Биолошки основи родитељства, право и стварност*, Косовска Митровица;

Јовић, О. 2009. *Права детета између идеје и стварности*, Београд;

Ковачек Станић, Г. 2011. Аутономија versus материјална истина у компаративном праву о породичном статусу детета, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад; стр. 195-222;

Ковачек Станић, Г. 2004. Законодавне промене у савременом родитељском праву Француске и Србије, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад; стр. 145-166;

Кокерић, А. 2024. Да ли је Србија спремна за свеобухватни закон о правим детета, *Право на правду – изазови савременог доба*, Београд, стр. 113-127.

Младеновић, Т. 2023. Право детета на идентитет у контексту правила о анонимности донора, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд; стр. 93-116.

Младеновић, Т. 2021. Право на анонимни порођај наспрам права детета на идентитет, *Правни записи*, Београд, стр. 443-463.

Поњавић, З. & Палачковић, Д. 2017. Право на анонимни порођај, *Становништво*, Београд; стр. 21-40.

Самарцић, С. 2012. Право детета на сазнање порекла у случају биомедицински потпомогнуте оплодње, *Зборник радова Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварно*, Источно Сарајево, стр. 166-182;

Симић, Ј. 2020. Право на сексуално и репродуктивно здравље LGBT особа и изазови биомедицински потпомогнуте оплодње, *Правни записи*, Београд, стр. 261-284;

Цвејић Јанчић, О. 2009. *Породично право*, Нови Сад;

Правни извори

Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, "Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97;

Породични закон, „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011- др. закон и 6/2015;

Устав Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021;

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом бр. 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола бр. 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и први протокол уз њу, Протокола бр. 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне,

Протокола бр. 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола бр. 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола бр. 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима, „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и „С. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/2010 и 10/2015;

Закон о парничном поступку, „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 - др. закон);

Закон о уређењу судова, „Сл. гласник РС“, бр. 10/2023“;

Закон о биомедицинској потпомогнутој оплодњи, „Сл. гласник РС“, бр. 40/2017 и 113/2017 – др. закон;

Закон о потврђивању Конвенције о заштити деце и сарадњи у области међународног усвојења, „Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 12/2013;

International Covenant on Civil and Political Rights, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>;

Lag om insemination, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19841140-om-insemination_sfs-1984-1140/.

Судска пракса

Case of Jevremovic v. Serbia, представка бр. 3150/05, одлука донета 17. јула 2007;

Case of Boljevic v. Serbia, представка бр. 47443/14, одлука донета 16. септембра 2020.

Case of Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, одлука донета 13. фебруара 2003.

Anastasija KOKERIĆ

Teaching Associate, University of Priština in Kosovska Mitrovica, Faculty of Law, Republic of Serbia, anastasija.kokeric@pr.ac.rs, ORCID: 0009-0004-1686-9154.

THE CHILD'S RIGHT TO KNOW THEIR ORIGIN

Summary

The child's right to know their origin is an important step in the formation of personal identity. This right is one of the fundamental human rights and was first proclaimed in the UN Convention on the Rights of the Child in 1989. In this paper, the author analyzes the legal framework that regulates this right, with particular focus on the UN Convention on the Rights of the Child and the applicable legislation in the Republic of Serbia. Special attention is given to the complex legal and ethical challenges in the realization of the child's right to know their origin, in the context of adoption, assisted reproductive technologies, and anonymous birth. The aim of the paper is to highlight the significance of the child's right to know their origin and to propose possible models for balancing this right with other, often conflicting, interests.

Key words: the child's origin, assisted reproductive technologies, adoption, anonymous birth.